A társadalom ismerettani alapjai.

Írta: VARGA BÉLA.

Amilyen ingadozók a sociologia határai, épp annyira homályosak magának a társadalomnak lényegére vonatkozó meghatározások s emiatt van az, hogy a társadalom mibenlétére vonatkozó fejtegetések az összehalmozott tapasztalati anyag óriási méretei daczára sem adnak kielégítő feleletet a kérdésre. Ennek okát a következőkben találhatjuk meg. A sociologusok egy része tisztán a társadalmi alakulatok keletkezésének vizsgálatával igyekszik a kérdésre fényt vetni. A keletkezés kérdése azonban soha sem fogja a társadalom természetét megvilágítani s bármennyire előrehalad a primitív társadalom intézményeinek kutatása és megismerése, ez még nem lesz felelet a dolog lényegére nézve. Ebben a tekintetben az összes ethnologiai és anthropogeographiai adatok épp oly irrelevánsak, mint a statisztika és a nemzetgazdaságtan tanuságai, melyek mind lehetnek a socialis tünemények vizsgálatánál hasznosak, de magyarázó elvül a jelen problémánál nem szolgálhatnak.

Ha a társadalmi alakulásoknak specialis, megkülönböztető jegyük van – s ettől függ a sociologia jogosultsága – akkor ezen megkülönböztető vonásokat kell kutatásaink folyamán feltüntetnünk, mert csak így fogunk kellő eredményre jutni a sociologiai megismerés specifikumának vizsgálatánál. Éppen azért a végső alapokat nem kell más tudományokban keresnünk, hanem a tünemények megfigyelése kell, hogy rávezessen azok specialis alkatának megismerésére. A kérdés megfejtését tehát azon az úton kell megkísérelni, mely legkönvnyebben rávezet a megoldásra; ezért meg kell vizsgálnunk a társadalom ismerettani alapjait.

Ha a társadalom alkatát akarjuk vizsgálni, olyan egyszerű tényekből kell kiindulnunk, melyek mindenki előtt közvetlenül ismeretesek. Kétségtelen dolog, hogy a társadalom több ember fogalmát involválja magában. Kérdés csak az, hogy vajjon ezen több embert mi fűzi össze társadalommá. Hogy ezt megmagyarázhassuk, óvakodnunk kell minden olyan előzetes feltevéstől, mely kutatásaink eredményét befolyásolhatná.

Az ember szellemi tevékenységeinek gyökérpontja az öntudat. Maga az öntudat, mint FICHTE igen helyesen tanította a tiszta tevékenység. Ezen tevékenység abban áll, hogy a szellem magával szembesíti magát s a maga változásait és minthogy ezen változásokat a szellem saját magára vonatkoztatja, azért az öntudat egy közös pont, a lelki élet összes mozzanatainak metszőpontja, melyben a léleknek az ismereti világ összes behatásaival szemben kifejtett reflexei idealiter áthaladnak. Ezért mondja JAMES igen találóan, hogy az öntudat a gondolkodás folyamának fordulópontja.

Az öntudat a szellemi élet legkezdetlegesebb fokain még nem mutatkozik. Csak a második és harmadik év közt lünik fel, mikor az ismereti világból mintegy kiemelkedve, szembeállítja avval önmagát. Ekkor válik külön az Én a Neméntől s ettől fogva az öntudat folytonos önállító tevékenysége nem szűnik meg sehol, ahol öntudatos szellem-alkotásokról lehet szó. A szellemnek ezen önállító törekvése, ereje a külvilággal szemben állandó feszültségi viszonyt létesít, amely viszonyban csak a két fél (én + nemén) állandó egyensúlya biztosítja a fennállás lehetőségét.

Az előbb említett feszültségi viszony az alapja a szellem azon további tevékenységének, hogy a vele szemben álló tárgyat maga előtt mintegy szegzi, saját functióival utánképezi, megismeri. Ezen processus által az ismereti tárgyat úgyszólván hatalmába keríti az által, hogy magával azonosítja.

A feszültséget tehát a megismerés, utánképzés termékeny munkája követi, amelynek folytán a szellem mindazt, ami *δννάμει,* benne rejlett *ινεργεια*-vá. fejlesztheti ki, vagyis ezen tevékenysége útján a benne lappangó functiókat életre keltheti s a külvilág megismerése útján hatáskörét mindinkább terjesztheti, kifejlesztheti.

Ilyenformán a szellemiség tartalma folyton tagolódik-, dif-

ferentiálódik s éppen ebben áll az én fejlődése, bővülése. A szellem ezen projectiv tevékenysége[1]) azonban nem azt jelenti, hogy a hatást okozó tárgy elszakad az én-től, mert az alany a kivetített képet feldolgozza, megismeri saját természetének lehetősége szerint s miután ezt elvégezte, magába visszaragadja, sajátjául elismeri. A szellem ezen tevékenysége tehát reflectiv (visszahajló) természetű, mert valamely projectum akkor válik befejezett ténynyé, ha a kivetítés (actio) és az öntudatos utánképzés (reflexió) munkája véget ért. Az öntudat éppen azon ideális pont, melyben a fent jelzett processus kezdő és végpontja összeesik.

Az ilyen módon létesült reflexkörök száma, az ismereti világ bővülésével gyarapodik s mennél inkább nő számuk, annál nagyobb centralis erő szükséges azok egyensúlyának megőrzésére. Másként kifejezve, a szellemi élet tartalmának növekedésével, vagyis a reflexió munkájának gyarapodásával az öntudatos énnek is izmosodnia, erősödnie kell, hogy megőrizhesse egységét.

Azon viszony, mely fennáll az egyes öntudata és annak Tartalmi köre között, fennáll a társadalom egyes tagjai között is. E ponton szükségünk van a következő meggondolásra. A társas együttélésnek azon merev és minden haladás lehetőségét kizáró formája, melynek tartalmát csupán az átörökölt s nemzedékről nemzedékre átszármazó ösztönszerű (instictiv) tevékenységek teszik ki s amelynél csak ezen tevékenységek physikai törvényei lehetnek a vizsgálódás tárgyai, a mi álláspontunkon másodrendű kérdés sociologiai szempontból. Minthogy ugyanis ezen tevékenységek egész »modus operandi«-ja *biológiai* törvények alapján történik, azért ezeknek a sociologiai középpontjába állítása czéltévesztett *μετάβαϋις εις άλλο ;í-νος*. Csaknem ugyanezt kell mondanunk az összehasonlító psychologiának azon részéről, mely különösen a collectiv élet jelenségeinek magyarázására irányul. Az előbbi irányzattal szemben itt már határozott haladást kell constatálnunk annyiban, hogy ezen collectiv életjelenségek magyarázata igen sok

[1]) J. M. BALDWIN: »Das soziale und sittliche Lebenc czímű művében ezt a processust »ejectiv« tevékenységnek nevezi, úgyszintén G. J. ROMANES is (1. Geistige Entwickelung beim Menschen. Leipzig 1893). A »projective jelzőt tartjuk meg W. WUNDT (Völkerpsychologie) és BÖHM KÁROLY után.

fontos psychologiai törvény felállításához vezetett. Itt már nemcsak az ösztönszerű együttélés biológiai törvényei, hanem az utánzás, suggestio és lelki átöröklés következtében felmerülő lelki jelenségek természete (Psychische Ansteckung VIERKANDTnál, contagion BALDWINnál) is kutatás tárgyát képezik. Kétségtelen dolog, hogy a társas együttélésnek ezen igen fontos psychologiai törvényei a sociologiában, különösen a tömegjelenségek kutatásánál nagy fontossággal bírnak. Ezen törvények azonban csak *psychologiai*-ak. Mindez még nem érdemli a »socialis« elnevezést. Az állati és primitív emberi élet, az utánzás és lelki suggestio következtében lepergő, többnyire nem tudatos lelki folyamatok még nem mutatják azt az öntudatos cooperatiót, amely a »socialis« névre érdemes. A mi álláspontunkon tehát a társadalom egy, az előbbieknél magasabb rendű közösség, *szellemi soliclaritas.* S miután a szellem alaptevékenységét a projectumok létesítésében ismertük fel, a sociologia tárgya nálunk a társadalmi közösségben élő egyesek projectumainak egymáshoz való viszonyát formai és tartalmi szempontból megvizsgálni s ennek törvényeit megállapítani.

Ha ilyen úton képesek leszünk a társadalmi élet kuszált szálait nyomon követni, jelenségeit *megmagyarázni,* akkor eleget tettünk azon követelménynek,, mely philosophiai szempontból e kérdésekkel szemben megkívánható. Másfelől az előbbiek alapján világossá lett az is, hogy a sociologia tárgya sem biológiai, sem nem psychologiai, hanem *siti generis socialis* jellegű s ezen meggondolás az egyedüli, amely minket a társadalmi jelenségek philosophiai vizsgálatára indíthat.[1])

Ezen az alapon most már meg kell világítanunk a socialis élet természetét részletesebben. Első sorban a socialis *együltérzés* képezi kutatásunk tárgyát, azon okból, mert a psychologia már több-kevesebb eltéréssel megállapította, hogy az érzés egyszerű és tovább fel nem bontható lelki tünemény s mint ilyen, a lelki élet egyik fundamentális alapmegnyilvánulása. Az »együttérzés« kifejezés semmi metaphysikai substratumot nem rejteget magában: ezen szó itt pusztán az egyesek egymásra hatását jelenti s minthogy ama szálak, melyek az egyes létezőket egymáshoz kötik, nem lebeghetnél:

[1] E szempontot hangsúlyozza PAULER ÁKOS. L. Az ismeretelméleti kategóriák problémája. 69-71. l.

a köztük levő űrben, hanem mindegyiknek saját természetéhez vannak kötve, azért fejtegetéseink eleve kizárnak minden kétértelműséget.

Az érzés maga a lélektan eddigi kutatásai szerint két alapformában nyilatkozik, u. m. az örömben (Lust, pleasure) és fájdalomban (Unlust, Schmerz, pain). Az érzés ezen két sarka szoros kapcsolatban van a szellem önállító tevékenységével s általánosságban ki lehet mondanunk, hogy a positiv oldalon, vagyis az örömnél a szellem önerejének szabad megnyilvánulása, a negatív (fájdalom) oldalon pedig ezen önkifejlés gátlása (Hemmung) fordul elő s evvel szoros kapcsolatban áll az is, hogy a positiv qualitású érzés a szellemi tevékenységfokozását, míg a negatív az activitás csökkenését vonja maga után.

A szellem tevékenységét gátolhatja mindaz, ami kifej lésének útjában állhat. Valamely ismereti tárgynak a tudat terébe való bejutása már magában elegendő arra, hogy a szellem önállító erejét lekösse bizonyos időre. Még fokozottabb mértékben fennforog ezen eset akkor, ha az akadály nem egy tárgy, hanem egy más egyén egész projectio tömegével, egész külön világával állunk szemben. Már e lépésnél látható, hogy az egyes társadalmi helyzetében olyan viszonyok közé jut, melyek tevékenységének fokozott kifejtésére szorítják; Minél sikerültebb az erőkifejtés, annál inkább képes az egyes a maga projectuma határainak kiterjesztésére, míg az ellenkező eset a socialisnak az egyén ereje feletti túltengésére vezet.

Az egyes és a társadalom ezen mechanikus viszonya azonban még nem vet világot a socialis élet összefüggésére. Az előbb említett erőviszony inkább a közösség meglazítására irányul, mely egy esetben sem volna alkalmas a társadalmi együttélés kialakulására, amennyiben vagy az egyesre, vagy a sokaságra rornbolólag hatna.

Az egyesek szellemi projectumainak ilyen merev szembeállítása sohasem eredményezné az együttérzést. Hogy az itt felmerülő nehézséget megfejthessük, a következő meggondolásra van szükségünk.

Minthogy a megismerésnél nem a tárgyba való behatolásról, hanem saját alkotásunk utánképzéséről, megismeréséről van szó, világos, hogy a projectio mint ismerettani

magyarázó elv a socialis élei tüneméneyk megértésére is alapvető fontosságú. Az egyes a maga projectumaival zárt egységet alkot ugyan, de ez nem áll elszigetelten, mintegy ellenségesen a másikkal szemben. Az egyes a Mást önállónak tekinti, de sajátos ismerőtehetségénél fogva abban nem valami különöst, hanem saját magának mását, alter-egoját látja.

A sociust saját képére alkotott öntudatos lénynek képzeli. Bele nem hatolhat ugyan, de mint tőle különálló, hozzá hasonló szellemiségét projiciálja. Ezért igen találóan mondja BALDWIN, hogy az ego és az alter a mi gondolkodásunkra nézve egy és ugyanazon dolog.[1]) Aprojectio tanának értelmében most már belátható, hogy az egyest társához láthatatlan, impoderabilis, szellemi vonatkozások fűzik, melyeknek természete az egyesek szellemi életének sajátságából ismeretelméleti alapon megmagyarázható. A társadalom tehát szellemi valóság, mely az egyes lélek nélkül semmit sem jelent ugyan, de inter-individualis jellegénél fogva sajátos, specialis vonásokat is mutat. Az egyes a maga projectumaiban él, de ebben bennerejlenek azok a hálószerű fonalak is, melyek őt a máshoz kötik. A szellemiségek milliói végzik szünet nélkül ezen munkájukat, mely hatás fonataik kiterjesztését, bővítését, öntudatos tartalmuknak minél tágabb körben való megvalósítását czélozza. A szellem ezen örök tevékenysége a társadalom mozgató eleme.

S ezzel a socialis együttérzés értelme úgyszólván önként érthetővé lesz. Együtt érzünk, mert úgy gondoljuk, hogy más is úgy érez, mint mi. Ezen alapul a sympathia, melyre SMITH ÁDÁM erkölcstanát alapította. Ezen hatalmas összetartó erő lényege abban rejlik, hogy másokban is szeretjük azt, amit magunkban szeretünk.[2]) Ami fáj nekem, az fájhat más-

[1]) Das soziale und sittliche Leben pag. 11. – TARDE megjegyzi, hogy ez a tudat egy más tudatról »incoricussum quid«, melyet már DESCARTES keresett, de amelyhez nem tudott hozzáférkőzni. (L. Les Lois socialis í. Fejezet.)

[2]) L. erre nézve COMTE érdekes fejtegetését: Philosophie Positive (Rig-féle kivonatban) 50. fejezetben. »Hogy szerethetne valaki mást, ha magát nem szereti? Ha ezen érzést (t. i. az önszeretetet) az emberben el lehetne nyomni, akkor morális természetünk pusztulna el, ahelyett, hogy javult volna; mert akkor a socialis együttérzés – vezetőjétől megfosztva – határozatlan és terméketlen felebaráti szeretetben nyert volna kifejezést.«

nak is s ez az érzés solidarissá tesz a mással, mert a fájdalomtól való megszabadulás közös érzése minden emberi cselekvésnek mélyen fekvő alapindoka. S minthogy másban is azt szeretnők megvalósítani, amit magunkban, annál erősebb az a törekvésünk, hogy érzéseink lehetőleg minél több emberrel és minél inkább legyenek megosztva.

Ez azonban csak egyik, még pedig a positiv, vagyis-összetartó oldala a socialis együttérzésnek. A másik oldal, a szétválasztó, negatív, melyről már |fennt szólottunk néhány szót. Ez utóbbi az öntudat azon munkáján alapul, melynek, folytán az mindent igyekszik kivetítni, eltávolítani magától egységének zavartalan megóvása miatt. Az együttérzés ezen· negatív oldala tehát abban nyilvánul meg, hogy az egyes érzi másoktól való függését. Ez a socialis oppositio, melynek az alapja a szellem életében rejlik, épp oly fontos socialis erő,, mint a sympathia, sőt talán még fontosabb abból a szempontból, hogy ez utóbbi közvetlenül az egyesek önfentartásának szükségszerűségéből nyeri magyarázatát. Azért ROYCE helyes megfigyeléséről tanúskodik, midőn azt állítja, hogy a socialis életnek psychologiai szempontból legfőbb feltétele, hogy az *Én* minden *Másén*-től megkülönböztesse magát.

Ezen két erő van hivatva a socialis élet egyensúlyát fenntartani. A positiv erő: a társító (sympathia), a társadalom egészének érvényesülése felé billenti a mérleg serpenyőjét, tehát generálisai, általánosít; a negatív (az oppositio) ellenben az egyéniség kifejlődésének kedvez, tehát particularis tendentiát involvál magában. Ez utóbbiról mondja BALDWIN, hogy a socialis haladásnak egyetlen útja; az egyetlen lehetőség arra, hogy a társadalmi fejlődés újabb és különösebb formákat is ölthessen magára.[1])

A föntebbiek szükségképpen rávezetnek a társadalmi öntudat és az u. n. társadalmi lélek sokat hánytorgatott zavaros problémájára. Már azon körülmény, hogy fejtegetésünket nem ezzel kezdtük, mutatja, hogy nem akarjuk a socialis élet problémáit a társas öntudatból és lélekből sem levezetni, sem arra visszavezetni. Ezen kifejezéseknek értelmük legfeljebb akkor lehet, ha tömeglélekről, vagy tömeg-

[1]) L. BALDWIN: Das soziale und sittliche Leben 357. skk. lapok. (Die sozialen Kräfte.)

öntudatról van szó. Talán nem csalódunk, ha a társadalmi öntudat mibenlétét borító mystikát főleg az organikus elmélet irrationalis maradványának tekintjük. Helyes értelme a következő.

A szellemi tevékenység alaptermészete abban nyilvánul, hogy az ingerre megfelelő reactióval felel, ami a kerületi tárgyakban, vagyis a projectioban nyer kifejezést. Ezen projectiv tevékenységben a külvilágnak a belsőtől való megkülönböztetése s az egyes fokozatos fejlődése már a gyermekévekben abban az érzésben csúcsosodik ki, mely saját magánál; a külvilágtól való elszigeteltségében s így az egyéniség tömörülésében, elzártságában nyilvánul. ROYCE [1]) ezen anthitesis fejlődését, mely az én és nem én fokozatos elkülönülésében mutatkozik, különösen socialis jellegűnek tartja, mert szerinte a gyermek a saját egyéniségének kialakulására szükséges anyagot az őt körülvevő »másoktól« nyeri s így a növekedő énérzet állandó párhuzamban halad a másokról való tudás növekedésével. Ebből következik, hogy a socialis kölcsönhatás s így maga a társas tudat (= tudás a másról) igen fontos tényező arra, hogy az én a külvilágtól magát megkülönböztesse. Azért a socialis közösségérzése a külvilág differentiálásán alapszik s ezen differentiálás erősödése a socialis együttérzés növekedésével párhuzamos. Mondhatjuk tehát, hogy a socialis vonatkozás minden esetben belsőleg összefügg az egyes életével; érzi életének minden phasisában socialis viszonyának önmagával való belső kapcsolatát. Ez a szellemi kapocs köti az egyest társához.

Most már érthető, hogy a »társas tudat« és »socialis lélek« kifejezések tartalmát azon physiologiai tényeken is alapuló reflextevékenységek teszik ki, melyek az egymással viszonyban álló egyeseket szellemileg összekötik. Ennek felmutatása a következő fontos tanulságot rejti magában. Kétségbe nem vonható, hogy a socialis élet összes jelenségei az egyesek szellemi életének ismeretéből nyerik magyarázatukat s így a társadalom alapjai első sorban csak szellemi tényezők A társadalomtudomány ezen szellemi tényezők alaptermészetét kell hogy feltárja első sorban, nem pedig a socialis mozgalmak

[1]) Philos. Review. 1894. III. 5Ki-545. lapok.

külső, látszólagos feltételeit. A magyarázat kulcsa azon gondolatokban, érzésekben keresendő, amelyek a társadalom egyes tagjaiban feltalálhatók.

A társas tudat és lélek adott fogalmazásából következik továbbá, hogy azt nem szabad úgy felfognunk, mintha az egyesen kívül, vagy fölötte álló volna, vagy mintha az öntudat mellett mint külön tudat foglalna helyet, mert a társas tudat az öntudatos szellemiség projectiv munkájának az ismeret mechanismusából kimutatható velejárója s így az öntudattól sem minőségileg, sem erőfokilag külön nem választható. A társas tudat erősbödése és fejlődése mást nem jelent, mint az egyesek szellemi fejlődésének erősbödését, vagyis a társadalmat alkotó projectionalis fonalaknak, mint az egyes szellemi munkájának megszilárdulását.[1])

Ezért nem fogadhatjuk el SCHÄFFLE-nek – aki különben szintén azt állítja, hogy az egyéni és társas tudat között nincsen semmi *qualitativ* különbség – azon megkülönböztetését sem, hogy a társas tudat belső állapotok összefüggése olyan erőfokra (Potenz) emelve, mely az egyéni öntudatból hiányzik.[2]) Ha az egyes és társas tudat között semmi qualitativ különbség nincs, akkor ilyen erőfoki megkülönböztetésnek sincs értelme, mert a társas tudat az én fejlődésével karöltve jár, ahhoz hozzá van tapadva s így nem birhat nagyobb potentiával, minthogy voltaképpen nem egyéb, mint az öntudat projectuma a másba. S ha valaki a társas tudat alatt több szellemiség egyesülésének összegét látná, akkor sem lehetne SCHÄFFLE állítását reá alkalmazni, mert az intelligentiák summája sem minőségileg, sem erőfokilag nem ad külön egységet, aminthogy számtalan vörös pont sohasem ad sárga pontot (BARTH). – Azonkívül a quantitativ különbség könnyen rávezet qualitativ megkülönböztetésre is. Ezt már Hegel hangsúlyozza, mikor azt mondja, hogy quantitativ különbségek átmehetnek qualitativokba s hogy minden haladásban vannak csomópontok, melyekben ezen átalakulás megtörténik.

[1]) Az egyesnek ezen socialis természete jut harmonikus kifejezésre WUNDT »Gesammtpersönlichkeit«-jának gondolatában. (L. System der Philosophie 624. skk. 11.)

[2]) L. erre nézve: Abriss der Sociologie 1906. 46. skk. lapjait.

Kutatásaink ezen pontján meg kell világítanunk az egyes és társadalom viszonyát, egyúttal megállapítanunk azon törvényeket is, melyek ezen viszonyt szabályozzák. A társadalomtudománynak s a történetbölcseletnek mindig az volt egyik problémája, hogy a nagy egyesek vagy az összeségek vezetik-e a fejlődést. Ezen az alapon az u. n. individualista és collectivista elméletek egész sora alakult ki, anélkül, hogy a kérdés el volna döntve. Ezért is szükséges világot vetni az egyes és társadalom viszonyára, mert ez önként megmutatja a probléma egyedüli lehető megfejtésének útját.

A projectiv tevékenység socialis jelentőségére már reámutattunk. Ez a lelki hálózat az, ami a társadalom reális alapját teszi, mely az egyes állandó tevékenységét kiváltja. A kölcsönhatás terjeszti a különböző ideákat s a projectionalis szálak folyton közlik az ingereket (»Reizleitung« OSTWALD-nál), melyre folytonos reactiók felelnek.

A projiciált idea olykor találmányokban ölt testet s igy terjed tova, hogy esetleg egy újabb idea létrejövését elő segítse.

Az egyes öntudatának fejlődésével együtt jár a projecíiv sugarak számának növekedése s azért minél nagyobb ezen hatáskör, annál bensőbben illeszkedik bele az egyes a társadalomba. Ezen hatáskör fejlődése azonban nem végnélküli, mert a növekedési processus nem mehet túl azon a határon, mint a meddig a szellem kivetítő ereje elhat. Azonkívül a kölcsönösség egyetemes törvénye bizonyos korlátokat szab az egyes elé, melyek a projectio kialakulását a másra való te kin tettel is szabályozzák. Ezért mondja BARTH igen helyesen, hogy a történelemben semmi sem fejlődhetik a végtelenségig, mert ebben más momentumok növekedése korlátozza. Az egyesnek ezen socialis önszabályozása létesíti az úgynevezett társadalmi erők egyensúlyát, amelynek feladata az Individualismus és collectivismus közt kellő harmóniát föntartani, mert az előbbinek túltengése destructiv lehet a társadalom többi tagjaira nézve, míg az utóbbi az egyes elsorvadására s így a a socialis erők csökkenésére s a hatásfonatok lazulására vezet. Azért szükséges, hogy erősödjenek az egyén azon qualitasai, melyek a socialis együttérzés erősbödését elősegítik, mert az egyesek leszorulásával a tömegek szenvednek, a

mennyiben minden tevékenységük a középszerűségre redukálódik.[1])

Mindebből az következik-, hogy minden egyes sajátos helyet foglal el a maga környezetében s ezen helyének megtartására saját szellemének öntörvénye szerint kötelezve van. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy az egyes társadalmi »kényszer« alatt áll. A társadalom, mint lelki valóság, nem foglalja magában szükségképpen a »kényszer« fogalmát s éppen ezért a socialis erők egyensúlyát nem ebben, hanem a szellem említett öntörvényében kell keresnünk.

Ha közelebbről tekintjük az egyesek között fennálló hatásfonatok természetét, azt tapasztaljuk, hogy a különböző egyénektől eredő projectiv szálak erőssége különböző. Ez az egyesek szellemi életének különbségére, vagyis az egyéniségek elütő voltára vezethető vissza. A kisebb közösségben és a nagyobb társadalomban egyaránt észrevehető bizonyos közép - pontok felé törekvés, a solidaritásnak némely egyének körüli erősbödése. Ezen tünemény a projectiók erőfoki különbségéből érthető meg, s jelentékeny elősegítője a társadalmi solidaritásnak. A társadalmi összetartozás tehát nem követeli meg feltétlenül az egyenlőséget, sőt több tekintetben rá van utalva ennek ellenkezőjére. Ezen különböző erőviszonyok a következő megállapodásra vezetnek.

Ha a *más* olyan fokon álló, mint magam, akkor tetszik nekem, mert az ő functióinak utánképzése semmi nehézségbe nem kerül, minthogy saját magunkéból könnyen megalkothatjuk az ő képét is, minél inkább felismerik egymásnak belső életét, a mennyiben ezt saját ismerő képességük határai közi megtehetik. A velünk egyező más tehát tetszik, vagyis az erős vonzódik az erőshöz, a gyönge a gyöngéhez.

Jelentékenyen megváltozik azonban ez a viszony akkor, midőn a más különbözik az éntől projectiójának erősebb volta által. Az erősebb szellemiség hatáskörébe vonja a gyengébbel s ezért vonzódik a gyöngébb az erőshöz. Az idegen functió most még jobban tetszik, mint az előbbi esetben, mert erő-

[1]) L. BALDWIN (The individual and society pag. 89.) – Az újabb társadalmi intézmények is sok tekintetben az egyéniség megmentését célozzák. Hogy mást ne is említsünk, a trustok is ezen elv szolgálatában látszanak állani.

sebb fejlettebb. Az utánképzés (vagy utánzás = Nachahmung) ugyan nagyobb erőkifejtést kivan meg, de éppen az tetszik, ha azt elvégezni képesek vagyunk. Az utánzás tehát mentől erősebbre, mentől nagyobbra van irányítva, annál erősebb összekötő kapocs, mert az ember saját magát növekedni véli, ha nagyobbat követ s a tökéletesedés utáni vágy segítségére jön az utánzó ösztönnek. A saját magam erősbödése nyilvánul meg abban, ha az erősebbel utánképző tevékenységem által egyenlővé akarok lenni.

Kétségtelen dolog már most az előbbiek szerint, hogy a társadalmi élet dialektikája az egy és a más közti adásvevés körforgása. Az egyes projicial a másba s így tovább mig az utánképzés útján az egyesek közti hálózatok közös fonatokká alakulnak, melybe az egyes betevő s melynek ő maga is egy fentartó közege.

A projectio tana nézetünk szerint elenyészteti mindazon nehézségeket, melyeket az individuális és collectivista elmélet merev szembeállítása okozott. Mert a socialis fejlődés egészséges irányú csak akkor lehet, ha az egyes fejlődésének kedvez, minthogy ez úton saját életforrását növeli. Viszont az egyes szellemének öntörvénye értelmében igyekszik az utánképzes után másokhoz alkalmazkodni (Anpassung), mert ezáltal saját önfentartását munkálja.[1])

Még egy fontos körülményre kell reá mutatnunk. Már láttuk, hogy minél rendezettebb a társadalom, az egyes annál féltékenyebb lesz helyére s azt saját önállításának fokozott tevékenységével akarja megtartani. Ebben a törekvésben rejlik a munka fogalmának csirája. Az egyes tevékenysége nemcsak önfentartására, hanem ezen túl sajátos helyének megtartására is irányul. A projectio ezen útjában számos akadályra talál, melyeket különbözőképpen igyekszik legyőzni, mig azt megismerve magáévá nem teszi. A projectio tehát a szellemnek hatalmas munkája s amennyiben ez a munka nemcsak az önfentartásra, hanem a társas fonatok helyes irányítására is vonatkozik, annyiban a munka socialis természetű

[1]) L. FÖLDESNÉL is: A társadalomerkölcsi probléma 25. 1. »Az egyéni és társadalmi elv nem ellentét, hanem a szervezett emberiség két egymást kiegészítő, egymást feltételező elve. Mindkét elv constitutiv eleme az emberi létnek, melynek alakot és tartalmat ad.«

is. A projectio azon sajátos természete, hogy a test határain túl terjedve, a másban változást idézhet elő, vagy annak önműködését kölcsönösen, tehát önmagára visszahatólag is szabályozhatja, kiemeli az embert a föld minden más teremtményeinek sorából, mert ezen képessége folytán saját munkakörét a *másnak* bevonásával folyton növelheti s az utánképzés útján a más tartalmát magával azonosítani, tehát saját szellemének munkaerejét a másból átvett *ïψπαγμα*-kat is erősíteni képes. Azért mondja OSTWAID[1]), hogy az idegen emberi energiák felhasználása az első lépcső arra, hogy más külső energiákat is, megismerjünk és hatalmunkba kerítsünk. S amint némelyek (BALDWIN, GROOS) a gyermek játékában ismerték fel azt a hatalmas társító erőt, ahol az önfentartás viharaitól még megkímélt fölös erő termékeny socialis fonatokat létesít, nem kevésbbé kell az egyes önfentartásában, s azon törekvésben, hogy a maga helyét a socialis erők felhasználásával sértetlenül megőriznie – egyszóval azon *munkában,* melylyel az egyes magát és tulajdonát a társadalomban megőrizni törekszik - azt a hatalmas factort látnunk, mely az egyesnek az összességgel való solidaritását s fejlődésének lehetőségét biztosítja. A munka ezen socialis természetének fontosságát már COMTE is felismerte s ezért mondta, hogy a társadalom természetének vizsgálata a közös munka elvéből kell, hogy kiinduljon, mert a munka megosztásának vizsgálatán alapszik a tulajdonképpeni socialis statikáról szóló tan. O azt gondolta, hogy a munkamegosztás folyamata folytonosan fokozódni fog a faj erősbödő tömörüléséhez képest (condensation de notre espèce). S ez részben összehangzó a mi fejtegetéseink-Ivei is, mert kétségtelen dolog, hogy a munkamegosztás által az egyes különböző tehetségei fokozatosan fejlődnek, annyira, hogy némely functiók bizonyos irányban teljes biztonsággal és könnyűséggel végzik a maguk ismétlés útján megszokott munkáját. A számtalan egyes ezen sokszor egyoldalú, de határozott irányú s így erősebb, biztosabb erőkifejtése, az egyes tevékenységek individualizálása, qualitative és quantitative növeli az együttes cooperatio sikerességét, mert az ilyen egyesek jobbat és erősebbet nyújtanak a másnak, viszont

[1]) Energetische Grundlagen der Kulturwissenschaft 83. 1.

pedig sajátos munkakörük a társadalommal szemben is biztosítja nekik elfoglalt helyük megtartását.

A munka socialis természetét külsőleg igazolja azon érdekes tapasztalat, hogy a több egyes működését feltételező munka könnyebben végezhető el, ha az egyes munkások egyszerre rythmus szerint dolgoznak. Ezért halljuk gyakran, hogy az együttes munkát rythmikus dalok és versek mellett végzik, ami jelentékenyen enyhíti a munka nehézségét. Ez vezette BÜCHERT azon hypothesisre, hogy a költészet csirája is azon energikus, rythmikus testmozgásokban rejlik, melyeket a munkás a közös munkában végez s ezért valószínűnek tartja, hogy a primitiv fokon a munka, zene és költészet teljesen össze voltak olvadva.[1]) A munka ezen socialis természete mellett szól SPENCER azon adata is, hogy a Níluson levő arab és nubiai evezősök ügyetlenségének főoka abban rejlik, hogy nem képesek az *együttes* munkára.

A projectiók ezen együttes lüktetése, melynek sajátos alakulataival már is találkoztunk, általánosságban »közszellem« (Gesammtgeist) néven ismeretes, melynek specialis sajátosságai olykor a tömegekben jutnak kifejezésre.

A »közszellem« kifejezéssel azon tüneményt kívánjuk megjelölni, midőn a társadalmi együttérzés, együttakarás, akár mint közvélemény, akár mint közakarat önként és egységesen nyilatkozik meg.

A közszellem épp oly kevéssé metaphysikai fogalom, mint a társadalmi tudat s így az egyestől függetlenül nem létezik. Hogy a »közvélemény« és a »közszellem« mégis nagy hatással van az egyesekre és társadalmakra, annak magyarázatát a következőkben láthatjuk. Az egyes szellemi munkája a projectio útján hatasfonatokat teremt, melyeknek külső nyomai is megmaradnak a társadalmi intézményekben. A projectionalis szálak tehát úgyszólván objectiváltatnak s mint ilyenek tovább is megmaradnak, mint alkotójuk. Mondhatnók, hogy *túlélik* alkotójukat, ha ez a kifejezés nem volna kétértelmű. Mert a projectionalis hálózat maga nem él. Megvan ugyan, de csak az egyesek szellemi munkája kelthet benne életet. Az egyesek tehát felváltják egymást s újra élesztik azon objectiv össze-

[1]) L. BÜCHER: Arbeit und Rythmus 2. Aufl. 1899. 305. 1.

kötő kapcsokat, melyeket elődeik teremtettek s maguk is újabbakkal megerősítik, kibővítik. így marad meg számos egyes és több generatio közös munkájának eredménye az utódokra. Éppen ez a »hagyomány« hatalmas tényező a »közszellem« kialakulásában, mert az egyes úgy gondolkozik, mint a faj gondolkozott s érzi, hogy ő maga és az ő gondolatai magukban viselik azon küzdelem utónyomait, amelyben alkalmas személyek és elvek küzdöttek más ellentétes személyekkel és körülményekkel. Az egyesek ideái hosszas küzdelem után beleolvadnak a »köz«-be, de csak akkor, ha a »más«, vagyis a társadalom mint magára nézve is értékest általánosította. Ez a beolvadási processus, mint BALDWIN megjegyzi (Ind. und Soc. p. 56) az egyéni reflexió és megkülönböztető ítélőképesség élesedését, fejlődését feltételezi, illetőleg vonja maga után s ezért világos az is, hogy *»a közszellem« kialakulása az egyesek reflexiójának fokától függ.*

Minthogy az egyes mintegy belekerül a társadalmi élet objectivvé vált, megmerevedett hálóiba s vele születik az ezen hálózatba való beleiüeszkedés ösztöne, azért kétségtelen dolog, hogy ez a körülmény több tekintetben praeformálja az egyes projectiv tevékenységét, még pedig annál inkább, mennél kezdetlegesebb fokon áll s mennél csekélyebb nála az öntudat feszültségének ereje. Azért főleg gyermekkorban, továbbá kevésbbé művelt egyéneknél s különösen a tömegekben nagy szerepet játszik az önkéntelen utánzás (repetition), melyet később az utánképzés (imitation) értelmes actusa vált fel az egyes értelmi fejlettségéhez képest, mi által a gépies automatismus a jelenség megértésére irányuló értelmi munkává finomodik.

Ezen körülmény magyarázza meg, hogy a »közszellem« kialakulásában nagy szerepe van a nemtudatosnak. Nemcsak a tömegek együttműködése [1]), hanem az egyeseknek a »köz-

[1]) A »közszellem« kialakulásának igen érdekes esete az, midőn a tömegekben nyilatkozik meg. A sociologiának már egész külön ágát képezi a tömegek életében mutatkozó jelenségek vizsgálata. Ezen specialis kérdés nem tartozik feladatunk körébe. Egy körülményt azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, ami sok tekintetben közös a »közszellem«-nek rendes társadalmi úton való kialakulásánál és a »tömegközszellem megnyilatkozásaiban egyaránt. Ez – amint LE BON igen helyesen rámutatott – a nctutudatos nagy szerepe.

szellemhez« való Önkéntelen alkalmazkodása többé-kevésbbé nemtudatosan történik, ha ez alatt azt értjük, hogy az egyes a praeformált társadalmi hálózatba önkénytelenül illeszti bele a maga projectióját s tevékenysége az »adottal« szemben tovább nem terjed, mint amennyi önmagának feltétlen állításához szükséges. Nemtudatos alatt tehát itt az egyéni tevékenységnek azon minimumát értjük, midőn az öntudat tevékenysége abban culminai, hogy egy adott irányban fejti ki magát. A projectiók ezen praeformált volta eredményezi azt, amit »közszellemnek« neveztünk. A »közszellem« az egyes ideák és körülmények nagy küzdelmeiből alakul ki, ami – mint láttuk – az egyének ítélő képességének és reflexív munkájának erősbödésével jár együtt. Ezen küzdelem megszűnésével a megmaradt erőteljes szálak megizmosodnak s ránehezednek a következő nemzedékre, mely csak az egyesek reflexiójának s önállító tevékenységének ereje által teremthet újabb »közszellem«-et a régi felett.

Mennél erősebb a »közszellem«, annál kevésbbé érvényesül az egyes azon sajátos tevékenysége, mely nemcsak az adott szálak erősítésére és a közéjük való beilleszkedésre irányul, hanem újabb fonatokat is teremt. Minthogy az adott irány követése idők folyamán mindinkább automatikussá lesz, azért az egyes socialis tevékenysége mindinkább nemtudatossá

[1]) A tömeg szerinte öntudatlan, s a benne levő egyes jellemzője az, hogy az öntudatos egyén helyét a nemtudatos foglalja el, melynek érzései a suggestio hatása következtében ugyanazon egy irányban alakulnak ki. Ebben a collectiv lélekben eltűnnek az intellectualis képességek s így az egyesek sajátos személyisége is; ami heterogén volt, az homogénné változik. A tömeg tehát szoros egységet képez és különös törvény alatt áll, melyet ő »loi de l'unité mentale des foules« néven nevez. Mindez azon következtetésre vezeti a szerzőt, hogy a tömeg értelmiség dolgában alatta áll az egyesnek, mert nem a szellem, hanem a »stupidité« az, ami a tömegben felhalmozódik. Minthogy továbbá az ideák csak lassan és hosszú idő alatt absorbeálódnak a tömegben, azért ez pár nemzedékkel mindig hátrább áll, mint korának tudományos műveltsége. Éppen ezért ámbár a történelem nagy eseményei a tömegekben játszódnak le, azért valóságban az egyesek inteliigentiája vezeti a világot, csakhogy, nagyon távolról. Ok nélkül mondták, hogy az egész világnak több esze van,"»mint VOLTAIRE-nek, mert ha az »egész világot«; tömegekre értjük, úgy VOLTAIRE-nek volt több esze, mint az egész világnak. (L. LE BON: Psychologie des toutes több helye.)

válik[1]). Az öntudatosság csekélyebb lesz ezen kész utakon haladó projectiók létrejövésében, hogy az így mindinkább felszabaduló öntudatos gondolkodó erő a reflexió fokozatos emelkedésével újabb és újabb területet hódítson meg a szellemi élet tevékenysége számára s ez által újabb és újabb »közszellemet« teremtsen. így változik meg bizonyos korok nemtudatos »közszelleme« az öntudatos szellem tovább alkotó ereje által. A társadalmi élet ezen változó lüktetésére csaknem változatlanul érvényes HERZENNEK a szellemi élet más területén folytatott vizsgálódása alapján nyert azon törvénye, hogy a tudatosság főleg azon átmeneti folyamatoknak kisérő tünete, melyek a psychét alacsony organisatiojaból egy magasabbra vezetik. Kutatásaink minket is arra vezettek, hogy az öntudatos egyéni szellem feszültebb tevékenysége főleg akkor érvényesül a társadalomban, midőn újabb magasabb közszellem megteremtéséről van szó.

[1]) A »nem tudatos« alatt szellemi tevékenység minimális fokát értjük. Már azon körülmény, hogy az öntudatos szellem alkotásaként megismert objectiv társadalmi hálózat öntudatlanul is fennmaradhat, amellett tesz bizonyságot, hogy a tudatos és nemtudatos között nincs semmi qualitativ különbség.